

Kocziszký György¹

Pályafüggőség hatása a magyar vármegyék helyzetére: adalékok területi gazdasági fejlődési folyamatok hosszabb távú perzisztenciájának magyarázatához

Kivonat

A regionális gazdaságtani szakirodalom a 2000-es évek elejétől megkülönböztetett figyelmet fordít a közép-kelet-európai országok területi fejlődési folyamatainak, konvergenciájának, ill. divergenciájának vizsgálatára. Az elemzések során alkalmazott, többnyire rövid távú, egyensúlyi modellek azonban figyelmen kívül hagyják a vizsgált területek historikus gazdaságstratégiai beágyazódottságát, a jelen gazdasági fejlődését befolyásoló múltbéli döntéseket, amelyek túlnyúlnak gazdasági és politikai ciklusokon.

Tanulmányunkban a 2000–2022 közötti időszak területi gazdaságstatisztikai adatainak felhasználásával arra keresünk választ, hogy a magyar vármegyék gazdasági fejlődése mennyire pálya(út)-függő, azaz milyen hatással vannak jelenünkre a múltbéli makro-, mezo- és mikro-gazdaságstratégiák, döntések, különös tekintettel a gazdaság szerkezetére, termelékenységre, technikai, technológiai színvonalára és megújulási potenciáljára.

Vizsgálatunk alapján három kategóriába soroltuk gazdasági fejlődési pályájuk alapján a magyar fővárost és a vármegyéket. Ennek figyelembevételével összefoglaltuk a pályakorrekciókat támogató kívánatos lépéseket.

Kulcsszavak: gazdasági pályafüggőség, historikus beágyazódottság, vármegyék, perzisztencia

Abstract: The Impact of Path Dependency on the Situation of Hungarian Counties: Contributions to Explaining the Long-term Persistence of Territorial Economic Development Processes

Since the early 2000s, the literature on regional economics has devoted particular attention to the analysis of territorial development processes in Central and Eastern European countries, focusing on convergence and divergence trends. However, the predominantly short-term, equilibrium-based models applied in these analyses tend to neglect the historical economic–strategic embeddedness of the territories under examination, as well as past decisions that continue to influence current economic development and extend beyond economic and political cycles.

In this study, using regional economic statistical data from the period 2000–2022, we seek to determine to what extent the economic development of Hungarian counties is path dependent. In other words, we examine how past macro-, meso-, and micro-level economic strategies and decisions affect present outcomes, with particular emphasis on economic structure, productivity, technical and technological standards, and renewal potential.

1 Egyetemi tanár, Budapesti Metropolitan Egyetem. E-mail: gykocziszký@metropolitan.hu

Based on our analysis, we classified the Hungarian capital and the counties into three categories according to their economic development trajectories. Taking this classification into account, we summarize the desirable steps that may support trajectory correction.

Keywords: path dependence, historical embedding, country, persistence

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Kocziszky, Gy. (2025). Pályafüggőség hatása a magyar vármegyék helyzetére: adalékok területi gazdasági fejlődési folyamatok hosszabb távú perzisztenciájának magyarázatához. *Erdélyi Társadalom*, 23(2), 55–78. <https://doi.org/10.17177/77171.320>

I. BEVEZETŐ

A közép-kelet-európai országok Európai Unióhoz történt csatlakozási szándékában, kimondva-kimondatlanul benne volt az EU fejlettségi átlagához való gyors felemelkedés reménye. Az 1990-ben végbement geopolitikai és gazdaságstratégiai fordulat alapján az elemzők többsége ezt megvalósíthatónak tartotta. Véleménykülönbség csak a felzárkózás sebességében és időhorizontjában volt (Mclogughlin et al., 2024). A gyors intézményi fordulat, mint azt számos elemzés igazolja, az érintett országokon belül differenciált hatást váltott ki (Benedek, 2025; Illés, 2002; Kocziszky et al., 2003; Szendi, 2024; Bogumił, 2009). Így volt ez Magyarország esetében is.

A korábban folyamatos állami szubvencióval „életben tartott” vállalkozások, ágazatok, települések és térségek gazdasági helyzete megroppant (Kocziszky, 2021; Mládek, 1995; Pysz, 2011; Starek, 1992). A kelet-európai piacok elvesztése miatt strukturális sokkhatás lépett fel. A szerkezeti válságok területi válságokat idéztek elő, amelyek következményei egyes térségekben ma is jelen vannak. A korábban megszokott felfogásban összeállított reorganizációs kísérletek többsége sikertelennek bizonyult. Az átmenet kezdeti időszakában (1990–1992 között) a gazdaság teljesítménye csökkent, a munkanélküliség nőtt, majd 1994-ben a folyamat megállt, a gazdaság lassú növekedésnek indult (1. táblázat).

1. táblázat. *Magyarország főbb makrogazdasági indikátorai, % (1990–1999)*

Table 1. *Key Macroeconomic Indicators of Hungary, % (1990–1999)*

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
GDP éves növekedés	-3,5	-12,1	-3,1	-0,6	2,9	1,5	0,1	3,1	3,9	3,1
GDP/fő éves növekedés	-6,4	-11,9	-3,1	-0,5	3,0	1,6	0,2	3,5	4,5	3,5
Fogyasztóiár-index éves változása	28,9	35,0	23,0	22,5	18,8	28,2	23,6	18,3	14,3	10,0
Államháztartás adóssága a GDP százalékában	66,2	77,1	79,5	90,7	89,6	84,1	71,4	62,3	60,5	60,4
Munkanélküliségi ráta	2,8	9,7	9,9	12,1	10,8	10,2	10,0	9,0	8,9	6,9
Folyó fizetési mérleg egyenleg a GDP %-ában	0,4	1,2	0,9	-10,6	-9,4	-3,4	-3,7	-4,1	-7,1	-7,9
Kamatszint	28,8	35,2	33,1	25,4	27,4	32,6	27,3	21,8	19,3	16,3

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A magyar ipar kibocsátása 1990–1995 között 40 százalékkal esett vissza (KSH, 2010), a vállalkozások 60 százaléka csődbe ment. A mentőakció az állami tartozások rendezésével kezdődött: 1992-ben és 1993 elején közel 15 milliárd forint támogatást kapott 14 ipari nagyvállalat („A piszkos tizenkettő”, 1996). Ez az adósságállományuk elengedését, átütemezését, részvény-nyé alakítását jelentette.

A gazdasági válság különösen a nehézipart (bányászatot, kohászatot, nehézgépgyártást) érintette (Gráf, 2006; Tolcsvai, 2006; Kocziszky, 2021). Néhány olyan ágazat, amely a KGST munkamegosztásán belül magyar specialitású volt (pl.: autóbusz, vasúti mozdony, targonca) csaknem teljes egészében megszűnt.

A tervgazdaság csődje, majd a gazdasági modellváltás következtében perifériális helyzetbe került magyar vármegyék a korábbi (vagy elmulasztott) gazdaságpolitikai döntések következtében fejlődési csapdahelyzetbe kerültek. Mások, ahol sikeresnek bizonyult a megváltozott feltételekhez igazodó struktúraváltás, új fejlődési pályán indultak el (pl.: Győr-Sopron-Moson, Fejér, Komárom-Esztergom vármegye).

Tanulmányunkban a gazdasági pálya (út) függőség elmélettörténeti hátterének rövid áttekintést követően arra keresünk választ, hogy:

- Milyen tényezők és hogyan hatottak, hatnak a magyar vármegyék gazdasági pályafüggőségére?
- Milyen következtetések vonhatók le ezeknek a pályáknak az összehasonlításából?
- Milyen gazdaságstratégiai döntések befolyásolhatják a pályaelhagyást?

Először a gazdasági pályafüggőség okainak és következményeinek szakirodalmi hátterét tekintjük át. Tekintettel a rendelkezésre álló fejlődés-gazdaságtani források számára és sokszínűségére, csak röviden foglaljuk össze az interdependencia-elmélet közgazdaságtani hátterét. Eltekintünk politikai és intézményelméleti kérdéseinek tárgyalásától.

Tanulmányunk második részében a hazai területi folyamatok gazdasági pályafüggőségét befolyásoló tényezőket foglaljuk össze, és elemezzük a 2000–2022 közötti időszakot.

Végül az empirikus adatokra támaszkodva, néhány következtetésre vállalkozunk.

2. GAZDASÁGI FÜGGŐSÉG, PÁLYAFÜGGŐSÉG SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEI

A gazdasági fejlődés kérdésével valamennyi közgazdasági iskola foglalkozik. Ezek az elméletek térben és időben változtak és változnak az iskola felfogásának függvényében. Ennek során újrarendelés tárgyát képezte a ricardói komparatív előnyökre épülő modell, majd annak módosított, kibővített változata, de kiemelten tárgyalja a kérdéskört a heterodox gazdaságtan és az endogén növekedésméletek is.

A transznacionális gazdasági kapcsolatok bővülésével egyidejűleg egyre többen elemzik, hogy a fejlődés a partneri kapcsolatok szimmetriája vagy aszimmetriája mentén megy végbe. Ennek függvényében ui. egyoldalú vagy kölcsönös és kiegyensúlyozott előnyökön alapuló kapcsolatok jöhetnek létre.

Az aszimmetria egyoldalú függőségi kapcsolatok kialakulásához vezet.

A szakirodalom (Eisler, 1904) szerint a függőség fogalma a skolasztika korában jelent meg, amikor Rudolf Goclenius (1615) a kapcsolatok négy típusát különböztette meg: alapvető függőség (dependentia essentialiter), véletlen függőség (dependentia accidentaliter), okozati függőség (dependentia casualis) és személyi függőség (dependentia personalis).

A világgazdaságtan fejlődésgazdaságtannal foglalkozó fejezetei az 1950-es évektől a dependencia és az interdependencia kérdskörét, kialakulását és következményeit behatóan tárgyalja, különös tekintettel a „fejlődési szakadékok” társadalmi és gazdasági következményeire (Szentes, 1999; Roubini & Mihm, 2011).

Az egyes közgazdasági iskolák evvel kapcsolatos megállapításai, értékelései (hasonlóan más kérdésekhez) közel sem egybehangzóak, a modellek kapcsán számos kritika fogalmazódott meg.

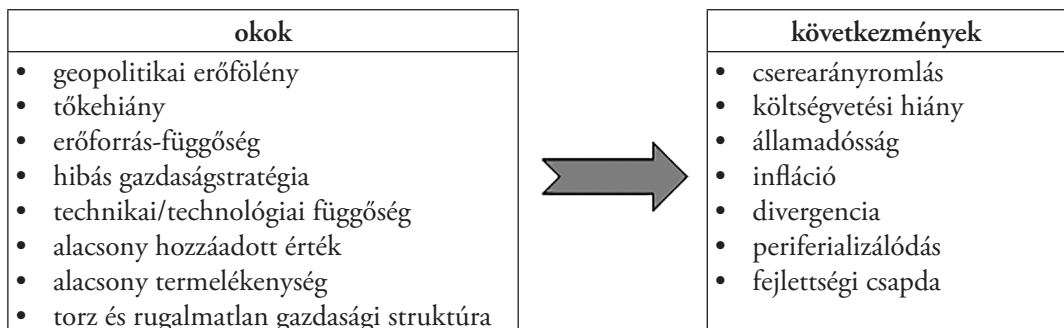
„A nemzetközi gazdaság és csere klasszikus, ricardói elmélete naivan optimista és méginkább irrreálissá váló képet festett a világgazdaság rendszeréről.” (Szentes, 1999: 253)

„A neoklasszikus iskola Ohlin-féle modelljének termelési függvényei a gyakorlatban alig tekinthetők helytállónak, mert eltekintenek a termelési tényezők egyenlőtlen elosztásától.” (Roubini & Mihm, 2011: 72)

A források azonban egyetértenek abban, hogy a gazdasági munkamegosztás formája, hatékonysága releváns szerepet tölt be a gazdasági fejlődésben, a hosszabb távú növekedési pályák alakulásában.

Az aszimmetrikus kapcsolat alá- és fölérendeltséget, korlátozott mozgásteret, kiszolgáltatottságot jelent. Nincs ez másképpen a szubnacionális szintű (országon belüli régiók közötti) gazdasági, társadalmi folyamatok esetében sem.

Az aszimmetrikus gazdasági kapcsolatok (függőség) okai és következményei összetettek (1. ábra).

1. ábra. Az aszimmetrikus gazdasági kapcsolatok okai és következményei

Figure 1. Causes and Consequences of Asymmetric Economic Relations

Forrás: saját szerkesztés

A gazdasági függőség okait vizsgálva a szakirodalom kiemelten foglalkozik a geopolitikai erőfölény hatásával, ill. annak eszközeivel (embargó, gazdasági hadviselés, stb.) és következményeivel (Deák, 2022).

Az erőfölény érvényre juttatása a gyengébb szervezetekkel (államok, gazdálkodó szervezetek) szemben nem újszerű, legfeljebb a megjelenési formái változtak, ill. változnak napjainkban is. Hosszan lehetne sorolni az erőfölényből adott ország piacgazdasági viszonyaiba (intézményrendszerébe, értékrendjébe, gazdasági és szociális helyzetébe stb.) történő beavatkozásra vonatkozó 20. századi példákat.

A hatalmi fölény kapcsán érdemes elgondolkodni az emigrációban élő Eckhardt Tibor 1943. július elsejei keltezésű (a Kisgazdapárt vezetőihez Washingtonból írott) leveléről: „Végtelenül kicsi pont vagyunk a nagyvilágban. Egy néger falu az afrikai Aranyparton, egy lakatlan homoksáv a Perzsa-öbölben, egy maláriás dzsungel a Salamon-szigeteken fontosabb terület a nagyhatalmak szemében, mint egész Magyarország.” (Idézi: Nemeskürty, 1955: 271)

Az előbbiekhöz hasonló okok miatt került a figyelem középpontjába a technikai és a technológiai függőség. Elég, ha arra utalunk, hogy a 18. században milyen hátrány jelentett a hagyományos szövési technológiához és takácsmesterséghez ragaszkodás az új ipari technológiákkal szemben. A szakirodalom napjainkban hasonló robbanásról beszél a chipgyártás és az AI megjelenése kapcsán (ennek hiányában „másod- és harmadrendű ország” besorolásról olvashatunk (Henning, 1992).

Tipikus esete a technológiai, technikai pályafüggőségnek az iparosodás korai időszakában Borsod vármegyében kialakult kohászat, ill. az arra később ráépülő gépipar. A 18. században megindult ipartelepítés lehetséges változatai közül a korabeli döntéshozók a vaskohászatot választották. Döntésük következtében a Sajó-medencében kialakult a vas- és acélgyártás (Diósgyőr, Ózd, Borsodnádásd). Az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején jelentkező ágazati válság ellenére a korabeli gazdaságpolitika fenntartotta, ill. időről időre kísérletet tett az ágazat újjáélesztésére. A korabeli döntésnek máig tartó következményei az érintett településeken kialakult tájsebek, felhagyott iparterületek, amelyek hasznosítására mind ez ideig nem született megoldás.

Az egyenlőtlen gazdasági fejlődést magyarázó elméletek és a vonatkozó szakirodalom gazdag, a kérdéskört áttekintő kiváló összefoglaló munkák születettek (Benedek, 2016; Hahn, 2008). Témánk szempontjából releváns magyarázó modellek két csoportba sorolhatóak (2. táblázat).

2. táblázat: *Területi gazdasági függőség elméletei*
Table 2. *Theories of Territorial Economic Dependence*

Megnevezés	Kialakulás		Forrás
	Oka	Következménye	
centrum-periféria elméletek	• egyenlőtlen csere • gazdasági erőfölény • kényszer	• területi hierarchiák kialakulása	• Wallerstein, 1983 • Nemes Nagy, 1996 • Perroux, 1988
historikus (pálya, út) függőség elméletek	• historikus döntések • hosszú távú beágyazódottság • reziliencia hiánya	• csapdahelyzetek kialakulása	• Balogh, 1963 • David, 1985 • North, 1991 • Arthur, 1994 • Prebisch, 1959 • Myrdal, 1968 • Perroux, 1972

Forrás: saját szerkesztés

Az 1950-es évek elején született centrum és periféria elmélet politikai és strukturális okokra vezeti vissza a fejlettségi különbségek és a perifériális helyzetbe került térségnek (országnak) a centrumtól való függőségét (Singer, 1950; Prebisch, 1959). Ennek kapcsán megjelent a gazdaságra vonatkozóan a fejlett és alulfejlett térség megnevezése (Frank, 1966). Alapjául Furtado (1962) megfogalmazása szolgált, amely szerint az alulfejlettség nem egyik pillanatról a másikra következik be, hanem egy hosszabb folyamat eredménye.

A második csoportba sorolt pályafüggőségi elmélet abból indul ki, hogy a múltbeli döntéseknek hosszabb távú hatása van a jövőbeni események alakulására. A fogalmat David és Arthur tanulmányai alapján ismerhettük meg (David, 1985; Arthur, 1994). Véleményük szerint egy rendszer jövőbeni állapota önmagát erősítő, múltbeli döntéseken alapuló folyamat. David fontosnak tartja megemlíteni, hogy a neoklasszikus egyensúlyi közgazdaságtan figyelmen kívül hagyja a történelmi előzményeket, ami nélkül a jelen és a jövő eseményeinek leírása szükségszerűen pontatlan.

Az útfüggőség fogalmát a gazdaságtörténészek mellett széles körben alkalmazzák a közgazdaságtanban, a politikatudományban, a szociológiában és a földrajzban olyan rendszerek és folyamatok leírására, amelyeket saját történetük irányít. Formálisabban, az útfüggő rendszert vagy folyamatot a nemergodicitás jellemzi, amely a sztochasztikus rendszerek elméletéből származik.

Míg egy ergodikus rendszer (folyamata vagy a kezdeti feltételektől független egy invariáns) aszimptotikus valószínűségi eloszlás felé konvergál, egy útfüggő sztochasztikus rendszer aszimptotikus valószínűségi eloszlása a saját történetének következményeként alakul. Az útfüggőség a dinamikus rendszerek jellemzője. Ezért szükséges, „elméletek kidolgozása és hipotézisek függő megfogalmazása azokkal a gazdasági körülményekkel kapcsolatban, amelyek az út dinamikáját jellemzik, ahol a múltbeli események következményei várhatóan nagy és maradandó hatást gyakorolják” (David, 2007: 92).

Brandes (1955) szerint pályafüggőség esetében egy folyamat korábbi állapotjellemezői hosszabb távon változatlanul érvényesülnek a jövőben is.

Puffert (2000) szerint egy gazdasági folyamat pályafüggőségéről akkor beszélhetünk, ha a korábbi technológiának és termékstruktúrájának meghatározó következményei vannak a későbbi allokációs folyamatokra. Értelmezése szerint gazdasági döntések esetében több változat közül választhat a döntéshozó. A döntés meghatározza a későbbi események lefolyását.

A gazdaság pályafüggőség-kialakulása Gersch szerint négy fázisból áll (Gersch et al., 2017):

- az első szakaszban az események jelentősen szóródnak, a közöttük lévő függőségi kapcsolat laza;
- a második fázisban az események öngeneráló hatása miatt az események függősége egy kritikus tartományt vesz fel;
- a harmadik fázisban a második fázisban létrejött közös értéktartomány jelöli ki az eredőt (loch-in hatás);
- a negyedik szakaszban külső (sokkhatás) vagy belső (endogén) okok miatt elindul a pályakeresés, új pálya létrehozása.

Gorsch szerint a pálya harmadik fázisában tehát a vizsgált esemény értéke állandósul, sem exogén, sem pedig endogén tényezők nem billentik abból ki. Evvel szemben a negyedik szakaszban endogén és egzogén hatások eredőjeként a rendszer kibillen korábbi egyensúlyi állapotából és kísérletet tesz új pálya követésére.

Kevésbé egységes a szakirodalom álláspontja a pályafüggőség kialakulását illetően. North (1991) egyértelműen az intézményrendszerhez köti. Véleménye szerint az intézményrendszer az, ami kijelöli a gazdaság fejlődési pályáját. Pályamódosulást csak az intézményrendszer érdemi átalakulása idéz elő, amit történelmi jelentőségű döntésekhez kapcsol (pl.: geopolitikai változás).

Mások a technológiai folyamatok változását tekintik döntő jelentőségűnek. Azaz a korábban meghozott technikai, technológiai és szakmai döntések a térségek specializációját, szakmai kultúráját hosszabb távon befolyásolják. Hasonló hatású a térbeli munkamegosztás, ami kihat a jelenlegi és a jövőbeli fejlődésre (Massey, 1995).

Harvey (2006) szerint adott térség fejlődése nem más, mint a hosszú távú felhalmozás és visszaesések folyamata, ami történelmileg meghatározza a térség jövőjét.

Megoszlanak a vélemények abban a vonatkozásban is, hogy a megelőző döntések milyen hosszan determinálják a jövőbeni pálya alakulását. Általánosan elfogadott álláspont szerint ezek általában a technikai, technológiai ciklusokon túlnyúlnak. Evvel szemben Latacz-Lohmann és szerzőtársai (2002) szerint az ökológiai folyamatok esetében csak kritikus sokkhatások következtében következik be pályakorrekció.

A földrajztudomány az útfüggőség (pályafüggőség) és a „beragadás” fogalmát elsősorban az evolúcióval hozza kapcsolatba. Martin és szerzőtársa (2006) magyarázata szerint a beragadás számos szempontból helyfüggő, ami annyit jelent, hogy a helyi gazdaság veszíti el dinamizmusát.

A publikációk többsége az útfüggőséget teoretikusan tárgyalja, kevesen vállalkoznak a pálya empirikus bemutatására. Az utóbbiak közé tartozik Dörte és szerzőtársainak (2018) kutatása, akik a legnagyobb 30 német város fejlődési pályáját vizsgálták 2010–2017 között három (gazdasági, demográfiai és a lokációs) index segítségével. Az általuk definiált gazdasági index három (a népesség, a foglalkoztatottak száma, a termelékenység), a demográfiai index négy (a teljes népesség, a 20 év alatti népesség, a foglalkoztatottak száma és az éves átlagos termelékenységi ráta), a lokációs index további négy részindexet foglal magába.

Eredményeik azt igazolják, hogy a városok összesített indexének évenkénti ingadozása elsősorban a gazdasági index változásainak függvénye. Ezzel szemben a demográfiai index időbeli dinamikája korlátozott. A lokációs index az oktatás és innováció, a nemzetköziség és az elérhetőség szempontjait veszi figyelembe, a szerzők elemzése szerint nagyjából azonos szinten maradt. A fent leírt megfigyeléseket alátámasztja a három részindex átlagos szórásának szintje (2010–2017). Míg a gazdasági index átlagos szórása 0,38, a demográfiai index szórása 0,19, a lokációs indexé pedig 0,15. A lokációs index tartóssága arra utal, hogy a lokációs tényezők strukturális javulása nem azonnal érvényesül, hanem hosszabb időre van szükség, ahhoz, hogy a városfejlesztésben sikereket lehessen elérni.

3. AZ ELEMZÉS MÓDSZERTANA ÉS ADATBÁZISA

Tanulmányunkban Budapest és 19 magyar vármegye gazdasági pályafüggőségét vizsgáltuk 2000–2022 között három lépésben:

Először a pályafüggőséget meghatározó négy látens változóhoz (gazdaság szerkezete, gazdaság teljesítménye, gazdaság technikai színvonala és megújulási képessége) indikátorokat rendelünk a KSH területi adatbázisai alapján (3. táblázat).

A második lépésben az indikátorok alapján indexeket képeztünk és meghatároztuk az indexek trendjeit, majd ennek alapján elkészítettük a vármegyék gazdasági pályáinak ún. hő térképét.

A harmadik lépésben a trendek elemzése, a bázis- és volumenindexek rangsorai alapján következtetéseket vontunk le.

3. táblázat. *Vármegye pályafüggőségének elemzése során alkalmazott változók*

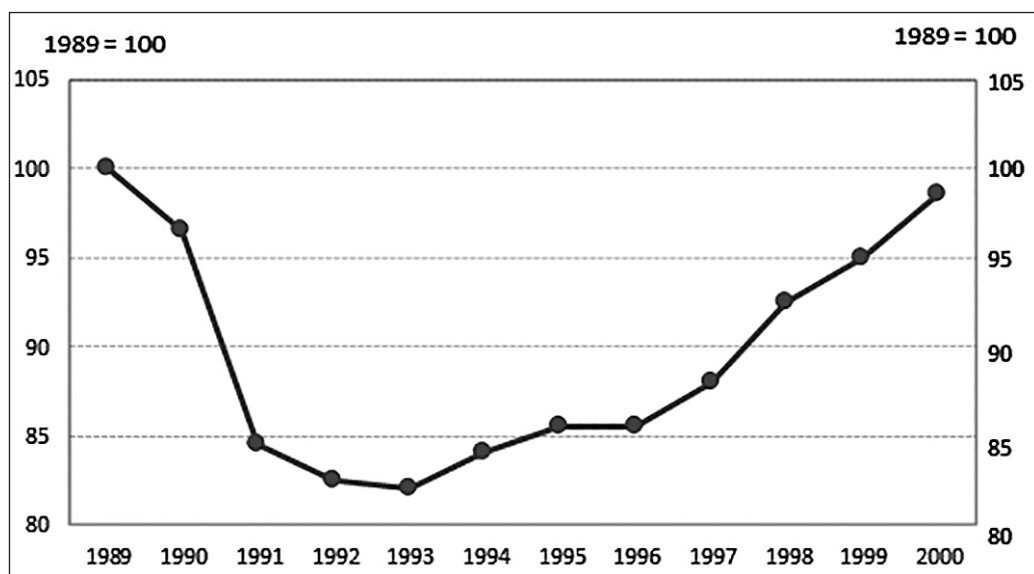
Table 3. *Variables Used in Analyzing the Path Dependency of Counties*

Ssz.	Látens változó	Indikátor	Index
1.	gazdaság szerkezete	- vármegyei foglalkoztatottak száma (gazdaság egésze, ágazatok) - vármegyei kibocsátás nagysága (gazdaság egésze, ágazatok)	- ágazatok koncentrációja (Herfindahl–Hirschman-index, HHI) - ágazatok súlya
2.	gazdaság teljesítménye	- vármegyei bruttó hozzáadott érték (gazdaság egésze, ágazatok) - foglalkoztatottak száma (gazdaság egésze, ágazatok) - vármegyei GDP - vármegyei ipari foglalkoztatottak száma	- vármegyei termelékenység - ipari termelékenység - GDP területi koncentrációja (HHI)

Ssz.	Látens változó	Indikátor	Index
3.	gazdaság technikai színvona	- beruházás összesen - bruttó állóeszköz-állomány - gépek, berendezések, járművek beruházása - foglalkoztatotti létszám - bruttó hozzáadott érték	- teljes tényező termelékenység (TFP) - beruházás / GDP
4.	gazdaság megújulási képessége	- K + F ráfordítás - GDP - születéskor várható élettartam - felsőfokú végzettségűek aránya a 35 éves és idősebb népességben	- K + F / GDP - HDI

Forrás: saját szerkesztés

Budapestnek a vármegyék vizsgálati körbe történő beemelését társadalmi, gazdasági, politikai súlya indokolta. A bázisidőszak (2000) kiválasztásának tartalmi és módszertani okai voltak. Az 1990-es évek olyan intézményi és gazdaságstratégiai változásokkal jártak a magyar gazdaságban, amelyek egyrészt rendkívüli volatilitást generáltak, másrészt a gazdaságpolitikai kiigazítások jórészt a 90-es évek végétől, 2000-es évek elejétől jelentkeztek. Evvel egyidejűleg a hazai GDP is rendkívül volatilisen alakult (2. ábra).

2. ábra. A magyar GDP alakulása (1989–2000)
Figure 2. Development of Hungarian GDP (1989–2000)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

A 2000–2022 közötti időszakot két (2008: pénzügyi, 2020: Covid) válság is megtörte, ami átmenetileg eltérő módon befolyásolta a vármegyék gazdasági pályának alakulását. A válságok kifizetését követően, a visszapatтанás után a pálya folytatódott.

4. AZ ELEMZÉSEK FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSAI

A vármegyék gazdasági pályáinak (fejlődésének, stagnálásának, visszaesésének) tendenciáit a következőkben (a korábban közölt táblázat) látens változói alapján vizsgáljuk. Ezek a változók térben és időben egymást erősíthetik vagy ellenkezőleg, gyengíthetik.

4.1. A gazdaság szerkezetének hatása

Mint arra a szakirodalmi áttekintésben már utaltunk, a szerzők kiemelten foglalkoznak a gazdaság szerkezetének az útfüggőségre gyakorolt hatásával. Ennek magyarázata kézenfekvő: normál, sokkmentes esetben a gazdaság szerkezetének megváltoztatása jelentős erőforrás-koncentrációt igényel makro-, mezo- és mikroszinten egyaránt. A gazdaság szerkezetének a hatását egyrészt a kibocsátás, másrészt a foglalkoztatottság alapján aggregált és ágazati szintű területi koncentrációs mutató (a Herfindahl–Hirschman-index, HHI) felhasználásával mértük:

$$HHI = \sum_{i=1}^{20} \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^{20} x_i} \right)^2,$$

ahol: x_i = gazdaság kibocsátása (vagy a foglalkoztatottak száma) az i -edik vármegyében. A megyék gazdasági ágainak koncentráltasága:

$$HHI = \sum_{j=1}^9 \left(\frac{x_j}{\sum_{j=1}^9 x_j} \right)^2,$$

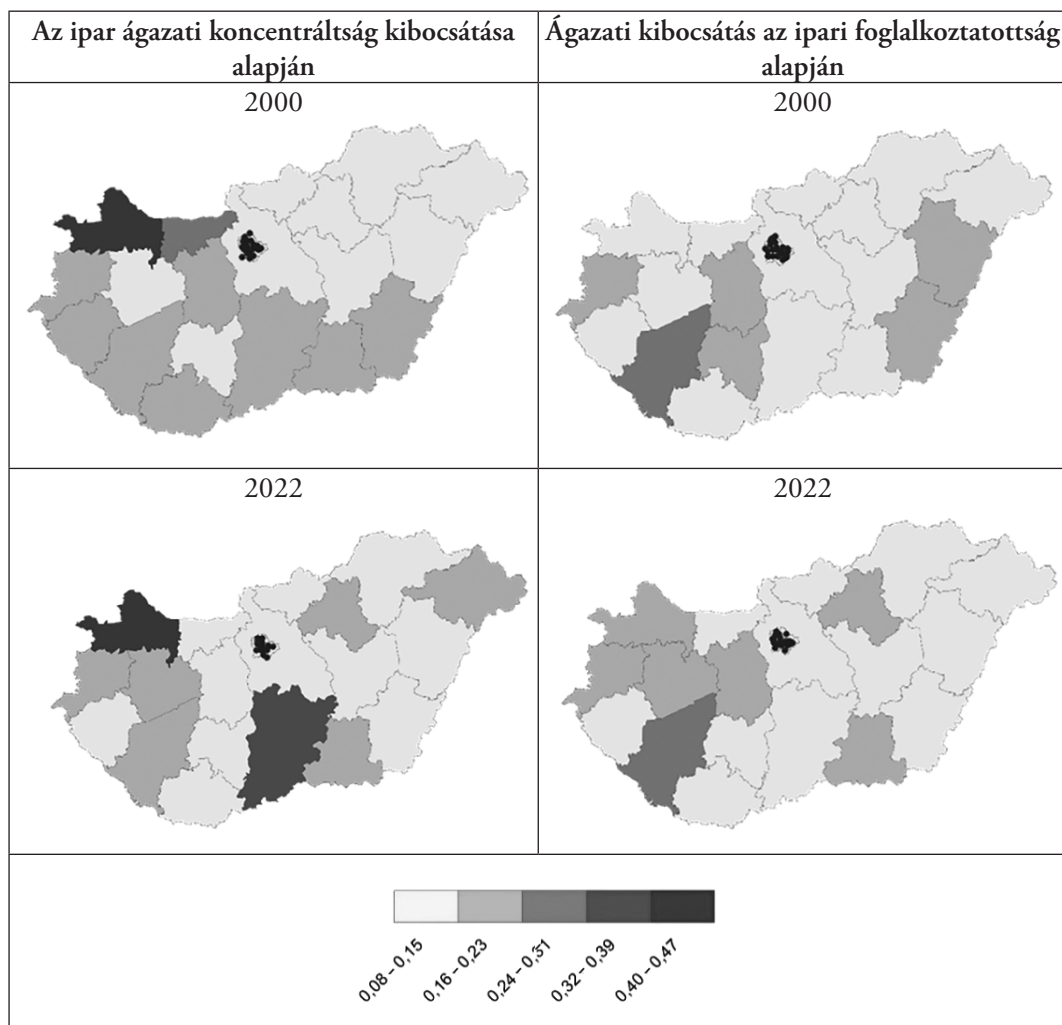
ahol: x_j az ágazat kibocsátása (vagy a foglalkoztatottak száma) a j -edik ágazatban.

A koncentráció (HHI) növekedése egyrészt a gazdasági struktúra szűkülésére utal, ami egy sokkhatás esetében a gazdaság alkalmazkodóképességének kockázatával, a pályafüggőség kialakulásával jár együtt, másrészt specializációval, ami a méretgazdaságosság javulásával járhat.

A magyar gazdaság lassú strukturális átalakulása folyamatos. Az 1989-ben végbement gazdaságstratégiai változások sokkszerű változásokat indítottak el a hazai gazdaság szerkezetében (lásd részletesen: Barta, 2002; Illés, 2022). Ennek vesztese az ipar, amelynek teljesítménye a nemzetgazdaság egészénél nagyobb mértékben esett vissza. Különösen a nehézipar (bányászat, kohászat) leépülése volt drasztikus, ami jelentős munkanélküliséget generált az érintett megyékben (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Baranya, Komárom-Esztergom).

Hasonló tendencia volt tapasztalható a mezőgazdaság (elsősorban az állattenyésztés) esetében, ami Békés, Csongrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg gazdaságát érintette különösen érzékenyen.

A 2000-es évektől kezdődően két tendencia figyelhető meg: egyrészt nőtt a koncentráció Győr-Sopron-Moson, Csongrád vármegyékben, másrészt megkezdődött a diverzifikáció (pl.: Komárom-Esztergom és Fejér) vármegyékben (3. ábra).

3. ábra. A vármegyék gazdasági szerkezetének a koncentráltósága kibocsátás és a foglalkoztatottság alapján, Herfindahl–Hirschman-index (HHI)

Figure 3. Concentration of Economic Structure of Counties Based on Output and Employment, Herfindahl–Hirschman Index (HHI)

Forrás: saját szerkesztés

A vármegyék gazdasági szerkezete eltérően változott. A korábban is iparhiányos vármegyék (Békés, Vas, Zala) esetében szerény mértékben, de új iparágak (elektronika, gépgyártás) jelentek meg. A korábban komoly nehéziparral (bányászat, kohászat, gépipar) rendelkező megyékben (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Baranya, Komárom-Esztergom) az érintett ágazatok leépültek, a betelepült ipari vállalkozások azonban csak részben tudták átvenni a kieső foglalkoztatottságot és hozzáadott értéket.

Az ezredfordulón változatlanul érvényesült az erőltetett dezindusztrializáció és terciálizáció, ami számos veszély forrása. A hazai terciálizáció, minden jel szerint a fizetőképes kereslet miatt elérte felső korlátját, további bővülése jórészt a helyi jövedelmi viszonyok bővülésének függvénye (pl.: pénzügyi szolgáltatás árképzése miatt).

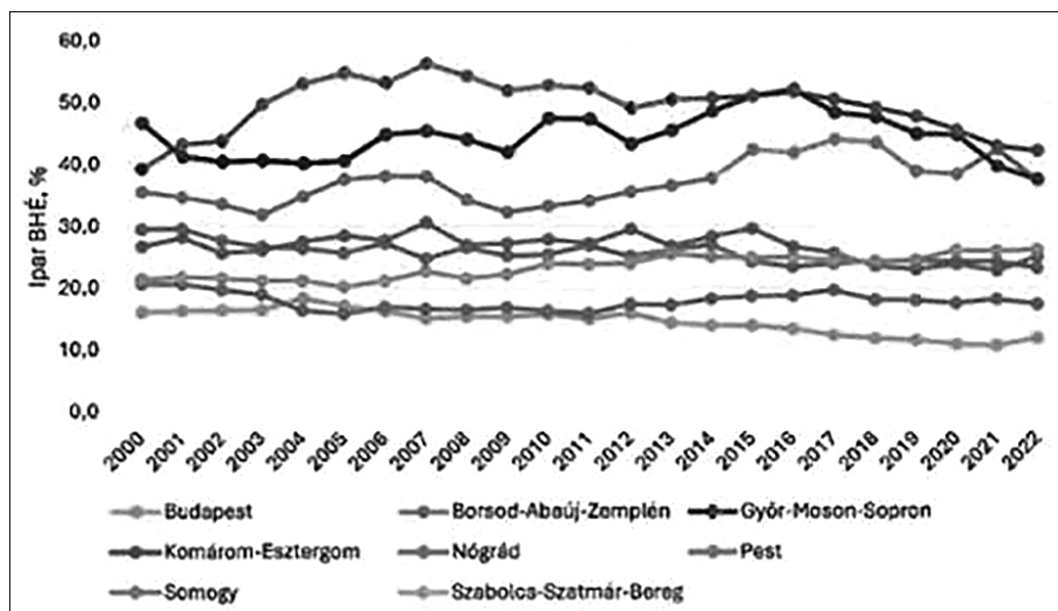
Az ipar elsősorban Győr-Sopron-Moson és Csongrád vármegyében koncentrálódik, összességében a hazai ipar hozzáadott értékének 17,7 százalékát adja, míg a főváros és Pest vármegye esetében ez az arány 10 százalék volt 2022-ben (1. melléklet). Az alábbi két esetben a gépjárműipar, míg az utóbbi esetekben a gyógyszer- és építőipar teljesítménye dominált.

A gazdaság szerkezete Békés, Nógrád, Baranya és Zala vármegyékben állandósult, változás alig volt. Nem nőtt érdemben a helyi gazdaság bruttó hozzáadott értéke, sem pedig a foglalkoztatottsági képessége.

4.2. A gazdaság teljesítményének hatása

A fejlődési csapdák kialakulásában meghatározó szerepe van a gazdaság teljesítményének, a kibocsátás és a termelékenység változásának.

A vizsgált időszakban (2000–2022) továbbra is a főváros iparának bruttó hozzáadott értéke és termelékenysége dominál (4. ábra). A KSH adatai szerint hasonló tendencia volt 2000–2022 között a GDP vonatkozásában (hazai GDP 36 százalékát állították elő Budapesten).

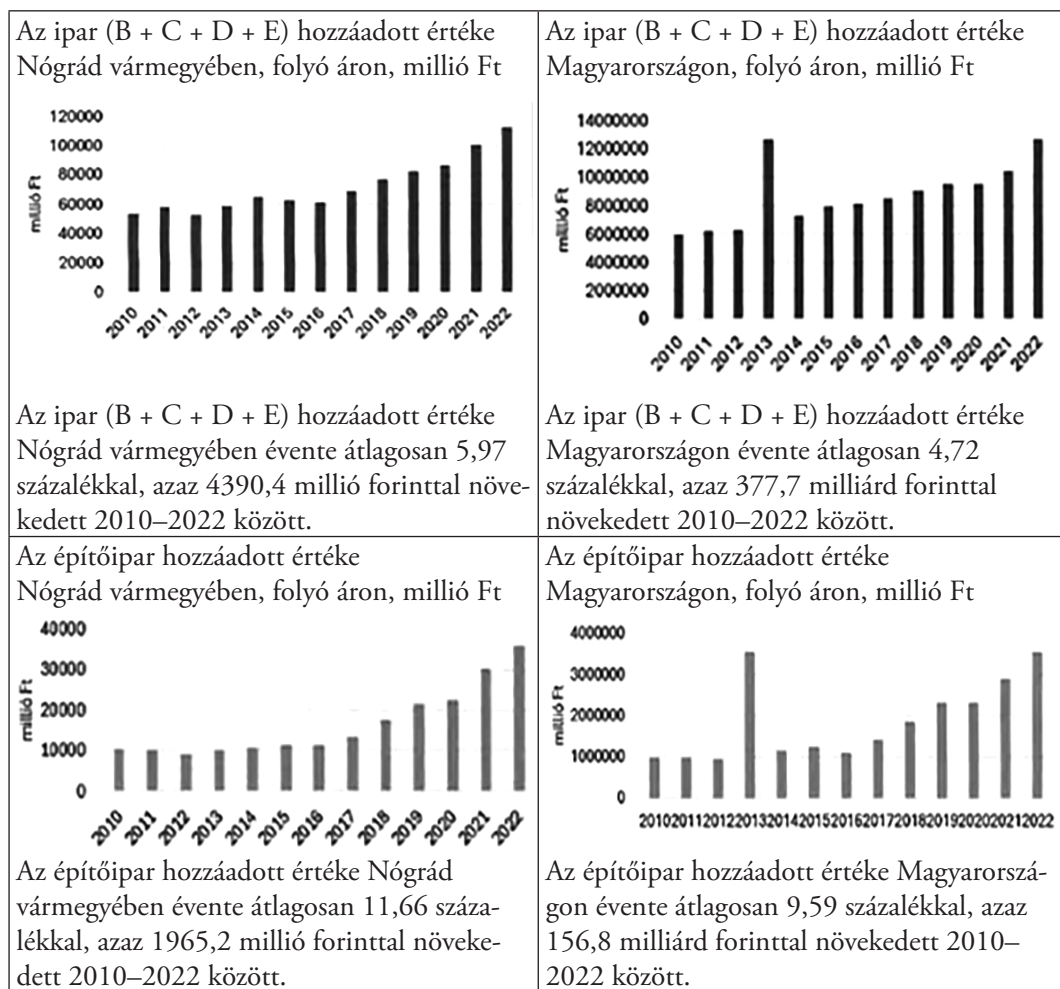
4. ábra. Ipar bruttó hozzáadott értékének változása (%)

Figure 4. Change in Gross Value Added in Industry (%)

Forrás: saját szerkesztés

A 2008-as pénzügyi válság hatására a kibocsátás beszakadt, majd 2010-től ismét visszatért növekedési pályájára a főváros (évi 2,0–2,5 százalékpont). A főváros mellett Pest, Komárom-Esztergom és Bács-Kiskun vármegyék gazdasági súlya nőtt (átlagosan évi 0,4–0,6 százalékponttal).

A legnehezebb helyzetben Zala, Békés, Somogy, Tolna és Nógrád vármegye van, ahol a gazdaság kibocsátása változatlanul alacsony annak ellenére, hogy Nógrád vármegyében az ipar és az építőipar bruttó hozzáadott értékének növekedési üteme meghaladja az országos átlagot (5. ábra).

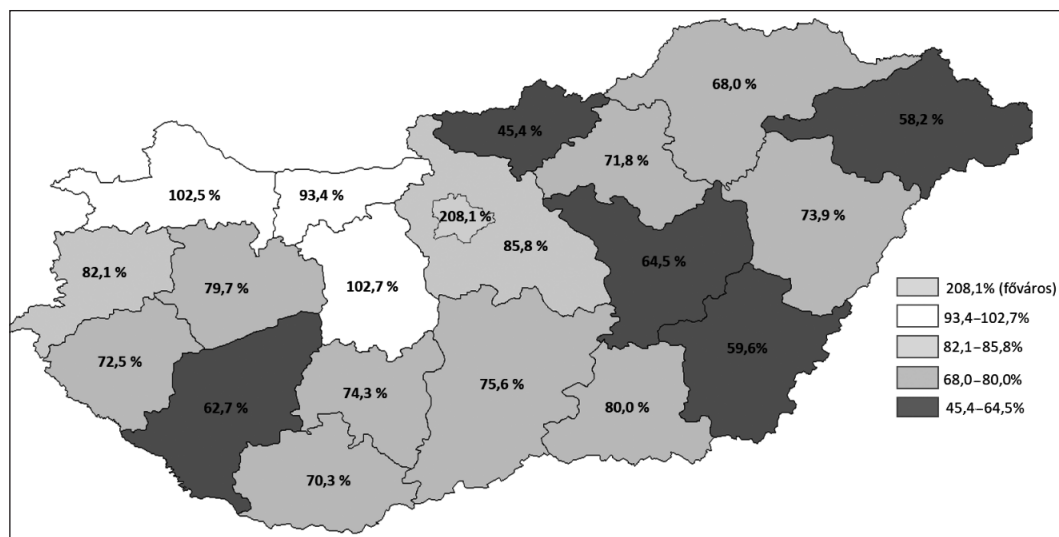
B – bányászat, kőfejtés; C – feldolgozóipar; D – villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás; E – vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmosztás.

5. ábra. Az ipar hozzáadott értékének alakulása Nógrád vármegyében és Magyarországon 2010–2022 között

Figure 5. Development of Added Value in Industry in Nógrád County and Hungary (2010–2022)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

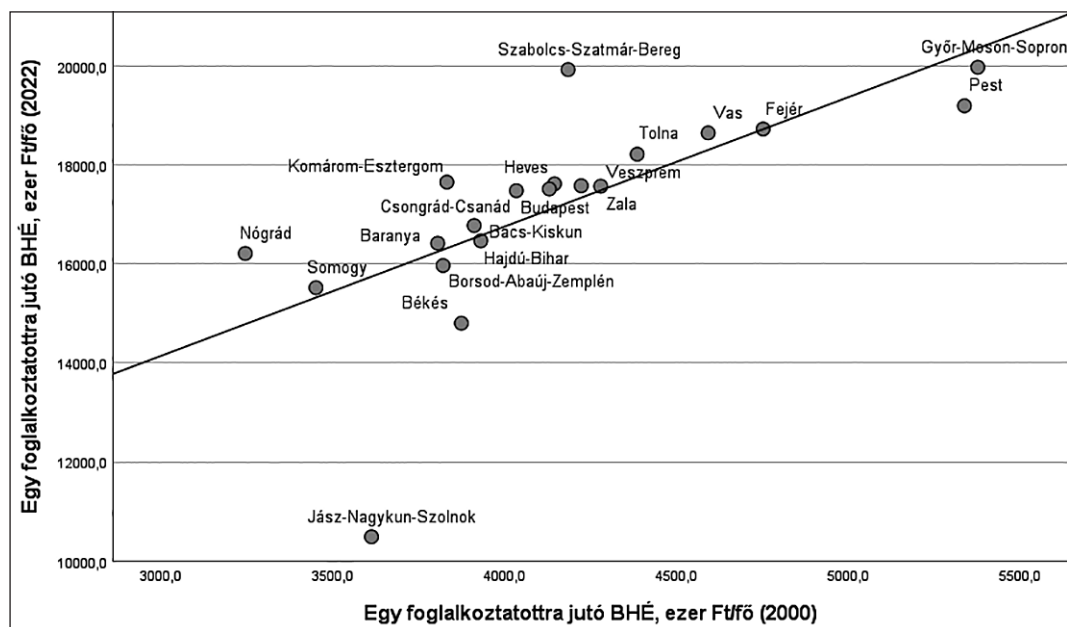
Az egy főre jutó GDP nagysága és növekedési üteme alapján változatlanul Budapest áll az élen, ahol a 6,8 millió forintos országos átlagnak mintegy 2,1-szerese volt az egy főre jutó GDP (2023). A fővárost Fejér és Győr-Moson-Sopron vármegye követte, az országos átlagot 2,8 és 2,6 százalékkal meghaladva. A többi vármegye viszont nem érte el az átlagot, a legkevésbé fejlett Nógrád vármegye pedig még annak a felét sem. A legfejlettebb és a legfejletlenebb vármegye között 4,6-szoros volt (2022) a különbség (6. ábra).

6. ábra. Az egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában (2022)
 Figure 6. GDP per Capita as a Percentage of the National Average (2022)
 Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A vármegyék munkatermelékenységének növekedése – nem véletlenül – a nagyobb hozzáadott értékű megyék esetében változatlanul magasabb, de relatív növekedésük alacsonyabb volt. Ezzel szemben a kevésbé fejlett megyék nagyobb mértékű termelékenység-növekedést értek el, mert alacsonyabb bázisról indultak. A kibocsátás alapján mért ipari munkatermelékenység átlagosan 444,4 százalékkal, a bruttó hozzáadott érték alapján mérve pedig 352,8 százalékkal javult 2000-ről 2022-re. Az eltérés oka, hogy az ipari termékek árai kevésbé emelkedtek, mint a költségösszetevők. Emiatt a kibocsátás alapján számított munkatermelékenység növekedése meghaladja a bruttó hozzáadott érték alapján számítottat (a teljes termelési érték ui. magában foglalja az alapanyagokat, az energiateljesítményt és más köztes fogyasztási tételeket is).

A fejlettebb ipari központok, mint Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom ipari termelékenysége továbbra is magas, de relatív növekedésük mérsékeltebb (ami a magas bázissal magyarázható). Ezzel szemben Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye, bár magasabb bázisról indult, az átlagot meghaladó relatív termelékenységjavulást ért el, mind kibocsátás, mind bruttó hozzáadott érték tekintetében (7. ábra).

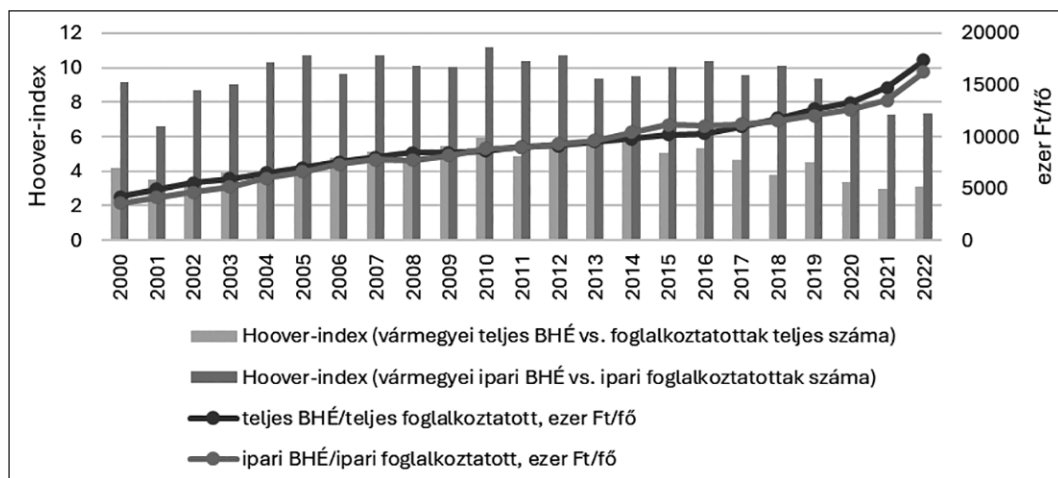

7. ábra. A vármegyék bruttó hozzáadott érték alapú munkatermelékenységének változása valamennyi nemzetgazdasági ág esetében (2000–2022)

Figure 7. Change in Labor Productivity Based on Gross Value Added for All Economic Sectors in the Counties (2000–2022)

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Elemzésünk azt igazolja, hogy a vármegyék ipari termelékenysége közötti különbség (HHI) nőtt (8. ábra).

8. ábra. A munkatermelékenység területi (vármegyei) egyenlőtlenségei (Hoover-index)

Figure 8. Territorial (County-level) Inequalities in Labor Productivity (Hoover Index)

Forrás: saját szerkesztés

4.3. Technikai, technológiai színvonal hatása

A technikai, technológiai függőség esetében az adott térség alapvetően nem generál, hanem legjobb esetben időbeli kéréssel, korlátozottan, de átveszi a technikai, technológiai változásokat.

Innovátor vagy imitátor kategóriába tartozás megítélése újszerű megközelítése a technikai, technológiai szint mérésének (szemben az évtizedekkel ezelőtt alkalmazott gépesítettség, automatizáltság típusú szemléletnek).

Nem egszleges a szakirodalom a színvonal mérésébe bevont indikátorok számában (egyes források a globális versenyképességi index 114 mutatóját használják erre a célra (<http://data.worldbank.org>), más források ezt a számot jelentősen redukálják (pl.: Csugány, 2016).

A technikai, technológiai színvonal változását a nemzetközi gyakorlattal összehangban (némi egyszerűsítéssel élve) egyrészt a teljes tényező termelékenységgel, másrészt a GDP-arányos beruházások segítségével vizsgáltuk. Az elemzések azt igazolják, hogy egyes vármegyék esetében a technikai, technológiai múlt nyomasztólag hatott és hat mind a mai napig (pl.: Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád vármegye esetében), más esetben az elmúlt évtizedek technikai, technológiai hagyományain tovább lehetett építkezni (pl.: Győr-Sopron-Moson vármegyében a járműipar jelentett). Ezt támasztja alá (többek között) a vármegyei és az ipari teljes tényező termelékenység éves átlagos növekedési ütemeiben tapasztalható különbségek is (4. táblázat).

4. táblázat. *Ipari és a nemzetgazdasági TFP éves átlagos növekedési üteme, 2000–2022 (%)*

Table 4. *Average Annual Growth Rate of Industrial and National Economic TFP (Total Factor Productivity), 2000–2022 (%)*

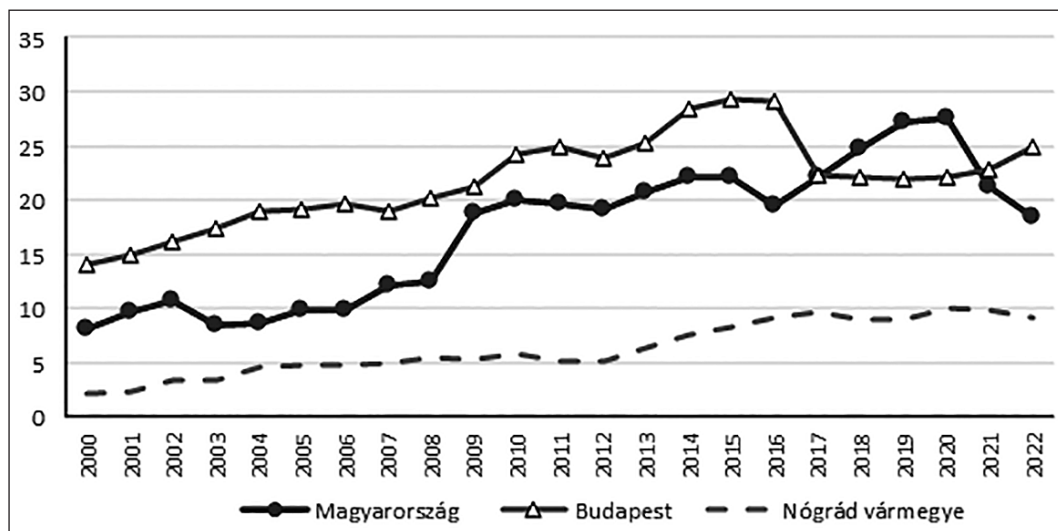
Ssz.	Területi egység	Ipar TFP-emelkedésének évi átlagos üteme	Vármegyei TFP éves átlagos növekedési üteme
1.	Budapest	3,7	4,3
2.	Pest	1,1	1,9
3.	Fejér	5,0	5,1
4.	Komárom-Esztergom	3,1	3,3
5.	Veszprém	2,1	2,2
6.	Győr-Moson-Sopron	3,9	4,1
7.	Vas	3,5	3,6
8.	Zala	1,7	1,7
9.	Baranya	4,3	4,4
10.	Somogy	3,6	3,8
11.	Tolna	2,7	2,6
12.	Borsod-Abaúj-Zemplén	4,6	4,8
13.	Heves	3,5	3,5
14.	Nógrád	3,1	3,2
15.	Hajdú-Bihar	3,0	3,6
16.	Jász-Nagykun-Szolnok	3,2	3,4
17.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	2,8	3,0
18.	Bács-Kiskun	3,5	3,6

Ssz.	Területi egység	Ipar TFP-emelkedésének évi átlagos üteme	Vármegyei TFP éves átlagos növekedési üteme
19.	Békés	2,6	2,4
20.	Csongrád-Csanád	3,0	3,3
Ország összesen		3,3	3,9

Forrás: saját szerkesztés

Továbbá a beruházási ráták változásából, ami az elmúlt két évtizedben a gazdaság ciklikus pozíciójának megfelelően volatilisán alakult. Vita csak abban a vonatkozásban van, hogy a beruházások növekedése a túlázások vagy valós reálnövekedés eredménye (Madár, 2023).

Az országos átlagnál nagyobb beruházási rátát tudott elérni a főváros, Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest, Hajdú-Bihar, Győr-Sopron-Moson vármegye. A sereghajtók között volt Tolna, Baranya és Nógrád vármegye. (A 9. ábrán a jobb áttekinthetőség érdekében a két szélső adatsort – Budapest és Nógrád vármegye –, valamint Budapest adatait tüntettük fel.)

9. ábra. A beruházási ráta változása (%)

Figure 9. Change in Investment Rate (%)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

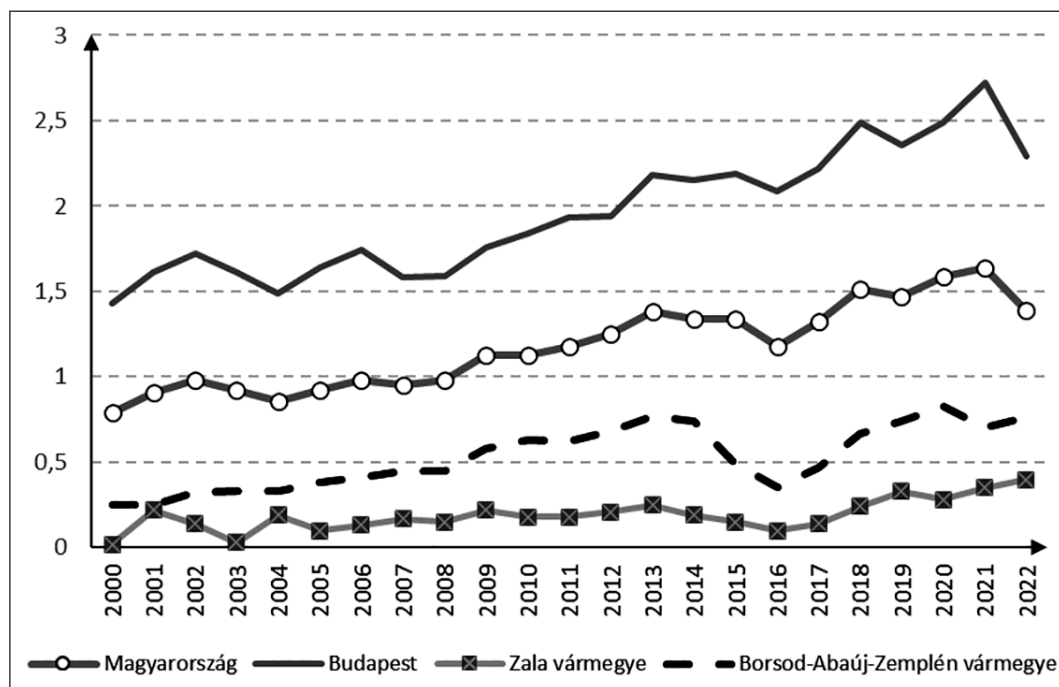
4.4. Gazdaság megújulási potenciáljának hatása

A pályafüggőség vonatkozásában kiemelt jelentősége van a megújulási képességnek, azaz a korábbi depressziós szakasz elhagyásának és egy új, a korábbinál kedvezőbb pálya kialakításának. Egy új pályára való átállás folyamat, időtartama a változás ütemének függvénye. A megújulási potenciál ezt a pályakorrekciót segíti vagy akadályozza.

A gazdasági növekedés feltétele a megújulási képesség, ami alapvetően az endogén tényezőknek, elsősorban a humán erőforrások és a K + F hatékonyságának függvénye.

A vármegyék megújulási képességét egyrészt kutatási, fejlesztési, másrészt humán potenciáljával vizsgáljuk.

A hazai kutatási, fejlesztési potenciál változatlanul alacsony és Budapest-centrikus, ezen kívül csak Csongrád-Csanád vármegyében volt számottevő. Evvel szemben gyakorlatilag láthatatlan Békés és Tolna vármegyében (10. ábra).

10. ábra. $K + F$ ráfordítás a GDP százalékában

Figure 10. $R \& D$ Expenditure as a Percentage of GDP

Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/ber/hu/ber0007.html alapján saját szerkesztés

Az endogén növekedésmélet kiemelten kezeli a tudást (Gill et al., 2007). A tudás teremtése egyrészt a humán fejlettségi indexszel hozható kapcsolatba, amit a gazdaság teljesítménye, a felsőfokú képzettségűek aránya (a 25 éves és idősebb népességben) és a születéskor várható átlagos élettartam alapján határoztunk meg. A további elemzések azt igazolják, hogy a hazai átlag alatti humán potenciálú vármegyék teljes tényező termelékenysége is gyengébb, szemben az átlag feletti potenciális térségekkel (5. táblázat).

5. táblázat. Vármegyék teljes tényező termelékenysége (TFP) és a humán fejlettségi index kapcsolata (2022)

Table 5. Relationship Between Total Factor Productivity (TFP) and the Human Development Index in Counties (2022)

		Humán fejlettségi index		
		átlag alatti ($< 0,799$)	átlagos ($0,800-0,821$)	átlag feletti ($0,822-$)
TFP éves átlagos n övekedési üteme	átlag alatti ($1,0-1,99$)	• Zala • Tolna		• Pest
	átlagos ($2,0-3,59$)	• Heves • Nógrád • Jász-Nagykun-Szolnok • Szabolcs-Szatmár-Bereg • Békés	• Komárom-Esztergom • Veszprém • Vas • Baranya • Tolna • Hajdú-Bihar • Bács-Kiskun • Csongrád-Csanád	
	átlag feletti ($3,6-5,0$)		• Somogy • Borsod-Abaúj-Zemplén	• Budapest • Győr-Moson-Sopron • Fejér

Forrás: saját szerkesztés

5. NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

Az elmúlt évtizedekben a rövid távú elemzések, előrejelzések jórészt kiszorították a gazdasági folyamatok hosszabb távú (10, 20 éves) vizsgálatát, a múltbeli gazdaságstratégiai döntések következményeinek mélyreható elemzését. Ennek okát elsősorban a társadalmi igényekben kell keresni, hiszen az állampolgárok elsősorban azt szeretnék tudni, hogy a jövő kedvezőbbben alakul-e, mint a jelen. Nem szeretünk a múltbeli kudarcokra gondolni, holott azoknak a következményei tartósan velünk maradhatnak.

Tanulmányunk a magyar vármegyék hosszabb távú ex-post gazdasági folyamatait veszi górcső alá. Kísérletet tesz gazdasági események, pályák hosszabb távú (2000–2022) leírására, a változások, ill. változatlanok okainak feltárására.

Tanulmányunkban a magyar vármegyék és Budapest gazdasági pályafüggősége eltéréseinek okait elemeztük, különös tekintettel a gazdaság szerkezetére, teljesítményére, technikai és technológiai színvonalára és megújulási potenciáljára. Nem vizsgáltuk a vármegyéken belüli és a megyeközpontok közötti pályaelterések jellegét és okait.

Elemzéseink azt támasztják alá, hogy a vármegyék közötti diszparitások és rangsorok (a pozitív irányú elmozdulások ellenére) a vizsgált időszakban érdemben jelentős mértékben nem változtak. Változatlanul a főváros gazdasági teljesítménye, vállalkozásainak technikai és technológiai színvonala, valamint megújulási potenciálja meghaladja az országos átlagot.

A társadalmi és a gazdasági diszparitások végigkísérték a 20. századot, és vélhetően a 21. században is velünk maradnak. Nem mindegy azonban, hogy ezek milyen nagyságúak és tendenciájúak. Ezért fontos a kiváltó okok mélyreható elemzése. Ezek az okok ui. térben és időben is változtak és változhatnak a jövőben is.

Elemzésünk azt a kézenfekvő tényrt támasztja alá, hogy a gazdaságot érintő múltbeli makro-, mezo- és mikrodöntéseknek hosszabb távú, a gazdasági és politikai ciklusokon messze túlmutató hatásai vannak.

A korábban is hátrányos helyzetű vármegyék (Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés, Somogy, Vas, Zala) növekedési csapdába kerültek, ami gazdaságuk megmerevedett struktúrájával magyarázható. Úgy tűnik, hogy vonszolják a múlt örökségét. Gazdaságuk hozzáadott értéke és termelékenysége tartósan elmarad az országos átlagtól. Technikai, technológiai színvonaluk be ragadt, megújulási potenciáljuk alacsony.

A stabil lépést váltó vármegyék növekedési pályája (Fejér, Győr-Sopron-Moson vármegye) tartják pozícióikat (6. táblázat).

A jövőre nézve elgondolkodtató, hogy a vizsgált területi egységek talán leggyengébb pontja megújulási képességük (a vizsgált 20 esetből 9 esetben szerények az erre utaló adatok).

A stagnáló helyzetű vármegyékben kedvezőtlenek a beruházási pályák, különösen az elmúlt években, ami tovább növelheti a vármegyék közötti versenyképességet és a beruházások multiplikatív hatásait.

A pályakorrekciók alapvető feltétele az érintett vármegyékben a gazdaság szerkezetének megváltozása, magasabb hozzáadott értékű termékekkel és szolgáltatásokkal történő megjelenés, az endogén gazdasági növekedés feltételeinek megteremtése és fenntartása.

Ez a folyamat töke- és időigényes, ami választási ciklusokon átnyúló feladat. Ehhez olyan stratégiákra van szükség, amelyek nem ütköznek társadalmi és politikai korlátokba. Mint azt a nemzetközi tapasztalatok is igazolják, azonban ez nem lehetetlen.

6. táblázat. *Gazdaságfejlődési pályák összehasonlítása*

Table 6. *Comparison of Economic Development Pathways*

Ssz.	Területi egység	Gazd. szerk.		Gazd. telj.		Gazd. techn. száma		Gazd. megúj. kép	
		Ágazati koncentráció	Ágazati struktúra	BHE/fő	GDP/fő	TFP változása	Beruházási ráta	KF/GDP	HDI
1.	Budapest								
2.	Pest								
3.	Fejér								

4.	Komárom-Esztergom								
5.	Veszprém								
6.	Győr-Moson-Sopron								
7.	Vas								
8.	Zala								
9.	Baranya								
10.	Somogy								
11.	Tolna								
12.	Borsod-Abaúj-Zemplén								
13.	Heves								
14.	Nógrád								
15.	Hajdú-Bihar								
16.	Jász-Nagykun-Szolnok								
17.	Szabolcs-Szatmár-Bereg								
18.	Bács-Kiskun								
19.	Békés								
20.	Csongrád								

Megjegyzés: dinamikusan változó lassan változó megrekedt
 Forrás: saját szerkesztés

SZAKIRODALOM

REFERENCES

- „A piszkos tizenkettő – költséges nagymosás” (1996). *24.hu* 24.hu/fn/gazdaság/ 1996/03/20/piszkos_tizenkett_koltseges_nagymosas (letöltve: 2025. 03. 10.).
- Balogh, T. (1963). *Unequal Partners*. Blackwell.
- Barta, Gy. (2022). *A magyar ipar területi folyamatai, 1945-2000*. Dialóg Campus.
- Benedek, J. (2016). Centrum-periféria elméletek. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*. 13(01), 4–17.
- Benedek, J., & Török, I., & Veres, V. (2025). The Convergence Process in Romania: A Multi-dimensional Approach. *Geographical Analysis*, 57(4), 1–22.
- Bogumił, P. (2009). Regional disparities in Poland. *ECFIN Country Focus*, (6)4. ec.europa.eu/economy-finance/publications/pages/publication_15180_en.ptf
- Brandes, W. (1995). Pfadabhängigkeit: Ein auch für die Agroökonomik Fruchtbare Forschungsprogramm? *Agarwirtschaft*, 44(8/9), 277–279.
- Csugány, J. (2016). A gazdasági, technológiai és intézményi fejlettség összefüggésének empirikus vizsgálata: az innovátor és imitátor országok megkülönböztetése. *Competitio*, 15(1), 3–21.

- Deák, A. Gy. (2022). Gazdasági nyomásgyakorlás a nemzetközi politikában – Néhány gyakorlatias szempont a gazdasági szankciók értékeléséhez. *Nemzet és Biztonság*, (1), 86–115.
- Development Initiatives (2016). Measuring aid to global public goods (GPGs). Development Initiatives Discussion Paper. <http://devinit.org/wp-content/uploads/2016/07/Measuring-aid-to-global-public-goods-GPGs-Discussion-paper-July-2016.pdf>
- Frank, G. (1966). The Development of Underdevelopment. *Monthly Review Pross*, 18(4), 1–12.
- Gráf, K. (2006). Illúziók és csalódások a magyar energiapolitikában. *Bányászati és Kohászati Lapok, Bányászat*, 139(5), 19–24.
- Hahn, A. (2008). Zentrum und Periferie. In K. Junge, D. Suber, & G. Gerber (szerk.) *Erleben, Erleiden, Erfahren* (pp. 411–432.). Transcript Verlag.
- Harvey, D. (2006). Neo-Liberalism as Creative Destruction. *Geografiska Annaler*, 88(2), 145–158.
- Henning, K. (1992). Gerät Europa in eine technologische Abhängigkeit? In K. W. Grewlich (szerk.), *Europa im globalen Technologiewettlauf: der Weltmarkt wird zum Binnenmarkt* (pp. 299–312.). Berteismann-Stiftung.
- Illés, I. (2022). Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. *Átalakulás, integráció, régiók*. Dialóg Campus.
- Janowski, H. N., & Leuenberger, Th. (2008). *Globale Akteure der Entwicklung*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kociszky, Gy. (szerk.) (2021). *Észak-Magyarország*. HVG-ORAC.
- Kociszky, Gy., & Szendi, D. (2023). Comporative analysis of development paths in Central and Eastern European countries (V4+2) using a composite index 1995-2020. *Regional Statistics*, 13(6), 1026–1058.
- KSH (2010). *Magyarország 1989–2009. A változások tükrében*. Központi Statisztikai Hivatal.
- Latacz-Lohmann, U., Recke, G., & Wolff, H. (2001). Die Wettbewerbsfähigkeit des ökologischen Landbous: Eine Analyse mit dem Konzept der Pfadabhängigkeit. *Agrarwirtschaft*, 50(7), 433–438.
- Madár, I. (2023). *A beruházások helyett az árak robbantak fel Magyarországon*. portfolio.hu/gazdasag/20231018/a-beruhazasok-helyett-az-arak-robbantak-fel-magyarorszag-6438883 (letöltve: 2025. 08. 10.).
- Martin, R., & Sunley, P. (2006). Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6(4), 395–437.
- Massey, D. (1995). *Spatial Divisions of Labour. Social Structures and the Geography of Production*. Cambridge University Press.
- Melouglin, C., Sameen, A., Xie, K., Ehecseman, N., & Hudson, D. (2024). *The Politics of Development*. Sage Publishing.
- Mrádek, J. (1995). Die Industrie im wirtschaft-lichen Transformations prozeß der Slowakei. *Europa Regional*, (3), 28–34.
- Nemes Nagy, J. (2017). Tér, függés, kohézió, hálózatok. *Területi Statisztika*, 57(1), 3–23.
- Nitt-Driesßelmann, D., Wedemeier, J., & Kerner, P. (2018). Städteranking: Dynamik von Städten und strukturelle Pfadabhängigkeit. *Wirtschaftsdienst*, 98(4), 291–295.
- North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, (5), 97–112.

- Perroux, F. (1988). The Pole of Development's New Place in General Theory of Economic Activity. In B. Higgins, & D. J. Savoie (szerk.), *Regional Essays in Honor of Francois Perroux* (pp. 48-76.). Routledge.
- Prebisch, R. (1959). Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. *American Economic Review*, (49), 251–273.
- Puffert, D. J. (2000). Pfadeabhängigkeit in der Wirtschaftsgeschichte. In: C. Hermann-Pillath, & M. Lehmann-Waffenschmidt (szerk.), *Handbuch zur evofuturischen Ökonomik* (pp. 47–63.). Springer Verlag.
- Pysz, P. (2011). Wirtschaftssystem und ordnungspolitische Prozesse seit 1990. bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/polen-311/23328 (letöltve: 2025. 07. 17.).
- Rostow, W. W. (1960). *The Stages of Economic Growth: a NON-Communist Manifesto*. Cambridge University Press.
- Roubini, N., & Mihm, St. (2011). *Das Ende der Weltwirtschaft und ihre Zukunft*. W. Goldmann Verlag.
- Schmid, Ch., Unrau, Ch., & Härtel, A. (2011). Territorial Zentren und Peripherien-Hierarchie der Räume. In *Mythos Mitte* (pp. 51–53). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Singer, H. W. (1950). The Distribution of gains Between investing and borrowing countries. *American Economic Review*, 40(2), 473–485.
- Starck, D. (1992). Path Dependence and Privatization Strategies in East Central Europe. *East European Politics and Societies*, 6(1), 17–54.
- Szendi, D. (2024). *Territorial Disparities and Convergence in Northern Europe*. 11. International Conference on Scientific Research.
- Szentes, T. (1999). *Világgazdaságtan-elméleti és módszertani alapok*. Aula Kiadó.
- Tolcsvai, L. L. (2006). Végleg bezártak a borsodi bányák. *Magyar Nemzet*. <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2006/01/vegleg-bezartak-a-borsodi-banyak> (letöltve 2025. 11. 15.).
- Wallerstein, I. (1983). *A modern világ gazdasági rendszer kialakulása*. Gondolat Kiadó.

7. táblázat. Az ipari munkatermelékenység és a hozzá kapcsolódó mutatók százalékos változása (2022/2010)
Table 7. Percentage change in industrial labor productivity and related indicators (2022/2010)

Sz.	Varmegye	Ipari foglalkoztatottak száma, ezer fő	Ipari BHE/Ipari fő, ezer Ft/fő	GDP, millió Ft, piaci beszerzési áron	lakónépesség fő	GDP/fő, ezer Ft/fő	BHE/fő, ezer Ft/fő	Aktivitási arány, %	Munkaképes korúak (15–74 éves népesség) száma, ezer fő	Vállalkozások új és használt tárgyi eszközei, beruházásai a beruházó székelye szerinti megyei bontásban, millió Ft	TFP
1.	Budapest	86,1	204,0	233,0	99,1	235,0	235,4	115,4	96,6	190,2	160,8
2.	Baranya	107,2	231,2	235,7	90,0	261,9	262,3	112,0	90,1	264,9	176,3
3.	Bács-Kiskun	126,0	244,0	266,0	94,2	282,5	282,9	119,9	93,0	479,4	163,4
4.	Békés	123,6	198,5	226,0	88,1	256,6	257,0	118,0	86,3	359,4	144,1
5.	Borsod-Abaúj-Zemplén	110,4	259,8	255,2	90,4	282,2	282,7	122,7	88,5	396,7	177,0
6.	Fejér	102,6	213,1	285,9	97,9	291,9	255,8	118,0	97,7	173,0	182,2
7.	Csongrád-Csanád	108,6	211,6	250,1	92,9	269,2	308,3	116,5	93,0	313,3	154,0
8.	Győr-Moson-Sopron	122,9	144,7	224,8	106,9	210,3	210,6	116,5	106,4	215,6	122,2
9.	Hajdú-Bihar	121,1	156,6	237,0	96,9	244,7	245,1	125,5	95,2	488,9	103,0
10.	Heves	141,7	189,8	242,8	93,1	260,8	261,2	119,1	91,1	419,5	137,0
11.	Komárom-Esztergom	121,3	145,1	220,1	95,5	230,4	230,8	114,6	95,4	756,8	83,8
12.	Nógrád	103,0	205,1	230,9	90,6	254,9	255,3	121,9	88,8	580,0	122,1
13.	Pest	121,0	194,9	262,0	107,7	243,2	243,6	115,1	109,0	941,8	105,3
14.	Somogy	104,0	233,7	228,4	93,2	245,1	245,5	112,6	91,6	313,3	167,9
15.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	140,1	200,4	256,9	96,2	267,0	267,5	122,9	95,5	566,6	131,8
16.	Jász-Nagykun-Szolnok	114,4	212,9	241,8	92,2	262,2	262,6	121,3	89,8	468,1	139,5
17.	Tolna	110,8	176,7	225,9	90,4	250,0	250,4	117,2	88,0	207,6	146,3
18.	Vas	107,1	211,9	231,3	97,7	236,7	237,1	111,1	97,3	570,2	128,3
19.	Veszprém	111,8	213,9	256,6	94,6	271,4	271,8	112,3	92,8	523,2	134,6
20.	Zala	92,9	141,7	191,4	91,6	208,9	209,3	109,9	91,0	251,0	105,2

Forrás: saját számítás a KSH és Eurostat adatai alapján